

ТЭМАТЫЧНАЯ КЛАСІФІКАЦЫЯ ЛЕКСІЧНЫХ АДЗІНАК У «СЛОЎНІКУ ЛЯСНЫХ ТЭРМІНАЎ» (1926)

Фарміраванне беларускай нацыянальнай тэрміналогіі ў межах новай літаратурнай мовы прыпадае на 1920-1930-ыя гады, калі беларуская мова набыла статус дзяржаўнай і востра паўстала праблема вядзення справаводства па-беларуску, а таксама пераводу на беларускую мову навучання. З 1922 па 1930 гг. выйшлі 24 выпускі «Беларускай навуковай тэрміналогіі» для розных сфер: матэматыкі, геаграфіі, хіміі, фізікі, музыкі, грамадазнаўства, права, сельскай гаспадаркі і інш. У восьмым выпуску «Беларускай навуковай тэрміналогіі», выдадзеным у Мінску ў маі 1926 г., упершыню знайшла лексікаграфічнае адлюстраванне і беларуская тэрміналогія лясной гаспадаркі. «Слоўнік лясных тэрмінаў» быў складзены тэрміналагічнай камісіяй лясной падсекцыі ІнБелКульты. Як адзначаецца ў прадмове да яго, складальнікі «мелі на ўвазе дапамагчы лясным спецыялістам пры пераходзе іх на беларускую мову, з прычыны чаго ў слоўніку сабраны тэрміны, якія ўжываюцца як у асобных галінах лясной навукі, так і ў канцылярыі лясніцтва».

«Слоўнік лясных тэрмінаў» (1926) складаецца з дзвюх частак: першая – руска-беларускі слоўнік; другая – алфавітны спіс беларускіх тэрмінаў, па нумарах пры якіх лёгка адшукаць гэтыя ж словы ў перакладной частцы. Усяго перакладзена 1657 спецыяльных адзінак. Выпуск не прэтэндаваў на акадэмічнасць; падкрэсліваючы гэта, аўтары адзначалі, што распачата праца па зборы матэрыялу для поўнай навуковай лясной тэрміналогіі паводле складзенай інструкцыі, і заклікалі лясных спецыялістаў дапамагчы ў зборы матэрыялу.

Каб ацаніць паўнату і сістэмнасць лексічнага матэрыялу, сабранага ў «Слоўніку лясных тэрмінаў», намі была праведзена яго сістэматызацыя шляхам вылучэння тэматычных груп – «класаў слоў, аб'яднаных адной і той самай тыповай сітуацыяй ці тэмай» [1, с. 109]. Аналіз паказаў, што сабраны лексічны матэрыял падзяляецца на такія тэматычныя групы:

1) назвы лясных раслін: *австрыйская сосна – аўстрыйская хвоя; брусніка – брусніца; голубіка – буякі; жасмін – ясьмін; клюква – журавіна; мятлік аднолетний – мятлюжок адналетні; первоцвет лекарственный – ключыкі лекавыя і інш.;*

2) назвы частак раслін, пладоў: *ветка – галіна; ветка еловая – лапка; кисть – гронка; кожица на коре – скурка; корневой чехлик –*

каранёвы каптурок; корневые мочки – каранёвыя махрачыкі; коробочка (плодовая) – пушачка; лепесток – кветкалісьцік, пялёстка; макушка – макаука; скорлупа – лупіна, луска; хвоя – ігліца і інш.;

3) назвы рэчываў, якія здабываюць з лясных раслін: березовый сок – бярозавік, бярозавы сок; сок кленовый – кляновы сок; живица – жывіца; масло кедровое – алей кедровы і інш.;

4) назвы хвароб лясных раслін і шкоднікаў лесу: березовый заболонник – бярозавы сколіт; большой сосновый долгоносик, слоник – вялікі хваёвы доўганосік, слонік; древоточец – шашаль; малый еловый короед-гравер – малы яловы караед; микориза (на корнях хвойных) – корнягрыб, мікарыдза і інш.;

5) назвы відаў раслін: голосеменные растения – голанасенныя расьліны; покрытосемянные растения – акрытанасенныя расьліны;

6) назвы лясоў, тыпаў насаджэньняў: осинное насаждение – асіньнік; беломошник – беламішэньнік; березовый лес – бярэзьнік; бор – бор; грабовый лес – грабнік; роща – гай; защитный лес – заслонны лес; лес высокоствольный – лес насенны; жердневый лес – жардняк і інш.;

7) назвы лясных жывёл, птушак, насякомых: барсук – барсук; белка – вавёрка, белка; бобр – бабёр; волк – воўк; еж – вожык; кабан дикий – дзік; медведь – мядзьведзь; норка (животное) – норыца; олень – алень; рысь – рысь; выпь малая – малая вып; глухарь – глушэц; дрозд певчий – дрозд-пявун; сова ушастая – сава; гусеница – вусень; жуки – жукі; личинка (жука) – лярва; майский жук или хрущ – хрушч і інш.;

8) назвы грыбоў: березовый трутовик – бярозавы трут; волнушка – ваўнянка; лисичка – лісічка, лісіца; масляник – масьляк, казьляк; мухомор обыкновенный – мухамора звычайная; опенок – апенька; поганка бледная – паганка; рыжик – рыжок і інш.;

9) назвы інструментаў, прылад, збудаванняў, транспартных сродкаў, якімі карыстаюцца пры вядзенні лясной гаспадаркі: барабан сеяльный – барабан для сяўбы; борона лесная – барана лясная; бурав сажальный – сьвердзел саджальны; взрыхлитель – пухнач; грабли лесные – граблі лясныя; капкан – пастка; машина корчевальная – карчавалка; ножницы для прочистки – ножніцы для працярэбу; экстирпатор – драпач і інш.;

10) назвы лесагаспадарчых аперацый і працэсаў: бонитирование – бонітаваньне; валка леса – павал лесу; вывозка лесоматериалов – тралёўка лесаматар'ялаў; выдел насаждений – вылучэньне дрэвастанаў, выдзел дрэвастанаў; выжимание морозом – выцісканьне марозам; выпалывание – поліва; вырубка хворостяного леса – выцярэбліваньне, выцераб; гонка леса – сплаў лесу і інш.;

11) назвы ўласцівасцей прадметаў і з’яў лясной гаспадаркі: ветроупорность – ветратрываласьць; гибкость – гнуткасьць; гигроскопичность – гігроскопічнасьць, вадаўборлівасьць; крупнослойность – буйнаслойнасьць; теневыносливость – ценятрываласьць; влажность почвы – вільготнасьць глебы; возмужалость дерева – дарохласьць дрэва; живучесть пня – жывучасьць пня; колимость древесины – колкасьць драўніны і інш.;

12) назвы ўстаноў лясной гаспадаркі: администрация лесная – адміністрацыя лясная; артель лесная – арцель лясная; бюро лесное – бюро лясное; контрольная семенная станция – контрольная насенная станцыя; лесная опытная станция – лясная дасьледчая станцыя і інш.;

13) назвы дакументаў, якія функцыянуюць у сферы лясной гаспадаркі: акт о лесонарушении – акт аб лесапарушэньні; акт свидетельства – акт пасьведчаньня; билет лесорубочный – білет лесасечны; ведомость рубкам – ведамасьць на высечкі; договор – дагавор, умова, контракт; лесоохранный закон – лесаабаронны закон; отчет лесоустроительный – справаздача лесаўпарадкаваньня і інш.;

14) назвы прафесій і назвы асоб, звязаных з лесагаспадарчай галіной: бортник – бортнік; браконьер – самапраўны паляўнічы, браконьер; гонщик плотов – плытнік; дегтярник – дзягцяр; загонщики (при облове) – заганятыя; землемер – каморнік; землепользователь – зямлякарыстальнік; кустарь – саматужнік; лесничий – ляснічы; лесной сторож, лесник – ляснік, палясоўшчык; лесовод – лесавод і інш.;

15) назвы навук, вучэбных дысцыплін, сфер дзейнасьці, звязаных з лясной гаспадаркай: география растений – географія расьлін; геодезия лесная – геодэзія лясная; дендрология – дэндролёгія; лесоводство – лесаводства; лесопромышленность – лесапрамысловасьць; бортное пчеловодство – барцёвае пчалярства; клепки изготовление – клепкарства; смолокурение – смалярства і інш.;

16) агульныя спецыяльныя лесагаспадарчыя найменні: австрийская камеральная такса – аўстрыйская камэральная такса; безвершинное хозяйство – безьверхавінная гаспадарка; бонитет – бонітэт; габитус дерева – постаць дрэва і інш.

Тэматычная класіфікацыя паказвае, што «Слоўнік лясных тэрмінаў» (1926) для свайго часу стаў удадай спробай сістэматызацыі галіновых назваў, аб’яднаўшы тэрміналогію і наменклатурныя найменні лесагаспадарчай сферы.

ЛІТАРАТУРА

1. Васильев, Л. М. Теория семантических полей (обзор) / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – №5. – С. 105–113.